

BAKI BEYNƏLXALQ
MULTİKULTURALİZM MƏRKƏZİ

BAKU INTERNATIONAL MULTICULTURALISM CENTRE

Baş Redaktör:

Kemal Abdulla

*Bakü Uluslararası Multikulturalizm Merkezinin
Yönetim Kurulu Başkanı*

Redaksiyon Kurulu:

İsa Habibbeyli (*Akademik*), Azad Memmedov (*Prof.*),
Asif Hacıyev (*Prof.*), Oktay Samedov (*Doç.*),
Telman Kazımov (*Doç.*), Kısmet Rüstemov,
Serraf Hüseyinov, Revan Hasanov

Türkiye Türkçesi Yayımından Sorumlu:

Aygül Hacıyeva

(Bakü Slavyan Üniversitesi Türkoloji Bölümü doçenti)

*Kitabın dış kapağının arka tarafında Azerbaycan heykeltıraşı
Görüş Babayev'in "Kitab-ı Dede Korkut" destanının motifleri
arasından seçilen heykelciklerin şekillerinden faydalanılmıştır.*

Fotoğraf: Ahmet Muhtarov

ISBN: 978-9952-28-248-1

© BUMM, 2015

“Kitab-ı Dede Korkut” destanının Alman dilinde ilk tercümesi ve yayımlanmasının 200. yılının kutlanması münasebetiyle Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı’nın Fermanına bağlı olarak yapılmakta olan uygulamalar doğrultusunda Bakü Uluslararası Multikulturalizm Merkezi tarafından 25 dilde takdim edilmektedir:

Azerbaycan Türkçesi	Ermenice	Hınalıkça	Japonca	Tatça
Arapça	Farsça	Hintçe	Kürtçe	Talişçe
Almanca	Fransızca	İngilizce	Lezgice	Türkçe
Avarca	Grekçe	İtalyanca	Macarca	Udice
Çince	Gürcüce	İbranice	Rusça	Ukraynca*

* Bu kitap gelecekte İspanyolca, Portekizce, Endonezyaca, Hollandca, Lehçe, Çek, Bulgar ve diğer birçok dillerde yayımlanacaktır.

**“Kitab-ı Dede Korkut” un Almanca ilk tercümesi
ve yayımının 200. yılının anılması ile ilgili Azerbaycan
Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı’nın fermanı**

2015 yılı Azerbaycan halkının kültürel mirası içerisinde üstün bir yer tutan ve yüz yıllardır millî-manevî varlığın ayrılmaz bir parçası haline gelen, anıt bir eser olan “Kitab-ı Dede Korkut” un Alman doğubilimci H. F. von Diez tarafından bulunması, yayımlanması ve bilim dünyasına sunulmasının 200. yılıdır.

Geçen süre zarfında “Dede Korkut” destanları üzerinde çok sayıda araştırma yapılmış ve Korkutşinaslığın ayrı bir araştırma alanı olması yönünde önemli adımlar atılmıştır.

2000 yılında “Kitab-ı Dede Korkut” un 1300. yıllığını; UNESCO’nun da kabulüyle uluslararası seviyede muhteşem törenlerle kutlanmış ve bu kutlama, anıt eserin incelenmesi tarihinde yeni merhalelerin başlangıcı olmuştur.

Millî kültürün korunmasında, yaşatılmasında ve yeni nesillerin “Azerbaycancılık” ruhu ile eğitilmesinde “Dede Korkut” destanlarının önemini dikkate alarak, Korkutşinaslığın sistemli olarak araştırılması amacıyla Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası’nın 109. maddesinin 32. bendine göre şu kararları alıyorum:

1. Azərbaycan Cumhuriyeti'nin Kültür ve Turizm Bakanlığı, Azərbaycan Cumhuriyeti'nin Eğitim Bakanlığı ve Azərbaycan Millî İlimler Akademisi ile Bakü Uluslararası Çokkültürlülük (multikulturalizm) Merkezi'nin, Azərbaycan Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı'nın himayesindeki Birlik Vakfı'nın ve Azərbaycan Yazarlar Birliği'nin teklifleri de dikkate alınarak "Kitab-ı Dede Korkut"un Alman bilgin H. F. von Diez tarafından ilk kez tercüme edilerek neşredilmesi ve bilim dünyasına tanıtılmasının 200. yıl dönümü için yapılacak faaliyet programlarını hazırlayarak tasdik edilmek üzere Azərbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kuruluna sunsun.

2. Azərbaycan Cumhuriyeti'nin Bakanlar Kurulu, bu fermanda sözü edilen meseleleri halletsin.

İlham Aliyev

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı

Bakü, 20 Şubat 2015

Heinrich Friedrich von Diez

(1751-1817)

H. F. von Diez'e sevgiyle...

1815 yılında görkemli Alman Doğubilimci ve diplomat H. F. von Diez (Heynrrix Fridrix Fon Dits), Azerbaycan (Oğuz) destanı "Kitab-ı Dede Korkut"un bir boyunu Almancaya tercüme eder.

H. F. von Diez, Prusya'nın sefiri olarak Osmanlı Devletinde çalıştığı dönemde topladığı elyazmaları arasında, bu elyazmasına özel bir ilgi gösterir. Bu yazmada tasvir edilen kahramanlar ve konular ona eski Yunan mitlerini hatırlatır. Uygunluklar, paralellikler ve benzeşen yönler epeyce fazlaydı. Belki de bu sebepten dolayı o, yayımlayacağı tercüme için "Dede Korkut" boyları arasından "Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy"u seçer. Basat ile Odyssey, Tepegöz ile Polifem arasındaki benzerlik ile konunun akışındaki paralellik, von Diez'e "Dede Korkut" destanının edebî geçmişini yüzyıllar öncesine çıkarma imkânını veriyordu.

Ve von Diez karşılaştırmalı derin bir tahlil yaptığı önsözle bu tercümeyi Berlin'de bastırır. Böylelikle 1815 yılında "Kitab-ı Dede Korkut" ilim dünyasında takdim edilmiş olur. Bu tarihten sonra İtalyan, Rus, Türk, Fransız, Alman, Amerikalı ve Azerbaycanlı bilginler yarış bayrağını von Diez'den alarak geniş, anlamlı, zengin ve rengârenk "Korkutşinaslık" dünyası yaratırlar. Bu minval üzere 200 yıl geçer.

20 Şubat 2015 tarihinde Azerbaycan Cumhurbaşkanı Sayın İlham Aliyev, bu unutulmaz olayın 200. Yılı ile ilgi-

li olarak, son derece gerekli bir ferman imzaladı. Bu ferman, görkemli doğubilimci 19. Yüzyıl Alman filolojisinde romantizm cereyanının en tanınmış şahsiyetlerinden biri olan von Diez'in ruhuna, Dede Korkut'un halefleri tarafından hürmet ve minnettarlığın siyasi bir ifadesiydi. Böylelikle 2015 yılı sadece Azerbaycan için değil dünya filolojisi ve Korkutşinaslığı için bayrama dönüştü.

Okuyucuya takdim edilen bu kitapta, 1815'te von Diez'in yazdığı önsöz ile "Dede Korkut" kitabındaki 12 boydan biri olan, von Diez'in seçtiği "Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy" da yer almaktadır. Berlin'deki bu ilk yayının üzerinden 200 yıl geçmesine rağmen, Alman bilgininin "Kitab-ı Dede Korkut" timsalinde Azerbaycan halkının var olan manevî değerlerine verdiği yüksek kıymet bugün de geçerlidir.

Ve bugün H. F. von Diez'in tercüme ettiği beşerî değerler sistemine dahil olan ölümsüz destanımızın bir boyunun ve onun değerli önsözünün tercümesinin dünya dillerine aktarılmasından dolayı bugün son derece sevinçli ve gururluyuz.

Bakü Uluslararası Çokkültürlülük (multikulturalizm) Merkezi ve Azerbaycan yaratıcılık Fondu'nun hazırladığı bu kitabın, milleti ve dini ne olursa olsun, bütün okuyucuların kalbinde bundan 200 yıl önce H. F. von Diez'in kalbinde uyandırdığı heyecanı uyandıracığına inanıyorum.

Büyük alim "Homerinki ile karşılaştırmada yeni bulunan Oğuz Tepegöz'ü" adlı giriş yazısının sonunda şöyle yazmıştı: "Bu hiçbir zaman boşa harcanmış bir zahmet sayılmaz. Geçmişteki karanlıkların aydınlanması adına, bizden sonra bu zahmetten faydalanacak olanlar bize az da olsa minnettar kalacaklardır". Şimdi tam onun dediği gibi oldu.

H. F. von Diez'e ve bütün Korkutşinaslara derin hürmet ve sevgilerimle,

Kemal Abdulla

HEINRICH FRIEDRICH VON DIEZ

*Homerinki ile karşılaştırmada
yeni keşfedilmiş Oğuz Tepegözü*

Kitab-ı Dede Korkut.

Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü

Boyu Beyan Eder

Berlin - 1815 / Bakü - 2015

**HOMERİNKİ İLE
KARŞILAŞTIRMADA
YENİ KEŞFEDİLMİŞ
OĞUZ TEPEGÖZÜ**

Gizli misyonun danışmanı ve prelatı
Heinrich Fridrich von Diez tarafından.

Halle ve Berlin, 1815.

Halle öksüzleri kütüphanesinin
komisyonunda

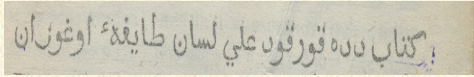

TEPEGÖZ MÜ OĞUZ SIKLOP'U MU

Tatar – Türk dilinden

1. Benim bu başlığı aldığım elyazmanın ilk sayfasında şu başlık bulunmaktadır:

Ketab-ı Dede Korkut âlâ Lisân-i Tâife-i Oğuzan

Bu, “Oğuz tayfasının dilinde Dede Korkut Kitabı”- demektir. Bu küçük foliantda olan (bölüm) benim Şark elyazmaları külliyatımda (No. 61’de) bulunmaktadır. Dresden Kraliyet Kütüphanesinde olan aynı elyazma, hataları olsa bile, bendekiyle (*Paulus hakkında hatıralar. IV. Bölüm. s. 13, N. 86*) tamamen aynıdır.

2. O başlık, kitabın içeriğini ifade etmemekte ve bilinmeyen bir yazarı işaret etmektedir. Bu da bazı zorluklar yaratabilir. Bu sebeble okuyucuyu bu el yazma ile yakından tanıştırmak gerekmektedir.

3. (Elyazmanın) kısa girişinde şöyle denilmektedir:

Rasul Aleyhisselam (Muhammed ruhuna salâvat) zamanına yakın, ailelerin birinden Oğuzların tüm soy ve soplarnı iyi tanıyan Korkut Ata (ata dede ile aynıdır) denilen bir er koıtu, O ne söylese olurdu, gelecekten her türlü haber verirdi. Tanrı onun kalbine ilham ederdi.

Korkut Ata şöyle diyordu: Son zamanlarda ege-menlik yine Kaya'ya geçecektir ve bunu onun elinden kimse alamayacaktır. Ta ahir zaman olup kıyamet gününe dek devam edecektir. Bu dediğı devam eden Osmanlı neslidir işte sürüp gidiyor. O buna benzer birçok fikirler de söylemiştir. Korkut Ata, Oğuz'un bütün zor meselelerini hallederdi. O ne isterse olurdu. Korkut Ata' dan tavsiye almadan hiçbir şey yapmazlardı. O ne söylese yapılırdı. Onun sözü-nü dinler ona göre hareket ederlerdi.

4. Osmanlı sülalesini vurgulamasından anlaşılıyor ki bu mukaddime (önsöz) Osmanlı Sülalesinin güçlü olduğu dönemde yazılmıştır. Fakat burada Dede Korkut, Osmanlı sülalesinden öncesine, Muhammed zamanında yaşamış olarak düşünülebilir: Ben, Oğuzname kitabında bununla ilgili bir hakikat olan, 9. yüzyıldan önce yaşayamayacağını belirttim. Fakat özet hakkında daha fazla konuşmadan önce bunun tam tersi olan durumlar hakkında konuşacağım.

5. Mukaddimeye (önsöze) gelince o Dede Korkut'un öğütleridir. İlki böyledir: Allahı anmazsan işin doğru gitmez. Bunlar (öğütler) benim el yazmamda aşağı yukarı bir buçuk sayfadır. Buradan görünüyor ki öğütlerin hepsi olmasa da çoğu "Oğuzname"de olduğu gibi üçüncü bir şahıs tarafından değiştirilmeden buraya eklenmiştir.

6. Kitabın, Dede Korkud'un dili ile başlayan başlığı, sonra ikinci şahıs tarafından devam ettiriliyor. Dede Korkut söylemiş- görelim hanım ne söylemiş: Yalvarıp üzerimizdeki Gadir (her işi yapabilen) Allah'ı överim vd...

7. O, (Dede Korkut) Allah'ın övgüsünden Muhammed'in ve Ali'nin övgüsüne geçer. Müslümanların bütün kitaplarında genellikle böyle olur, Sadece Şiiliğe bağlı olmayan yazarlar (Sünniler) halife Ali'yi anmadan Muhammed'in ailesine ve seleflerine (geçmişlerine) hayır dua ederler. Buradan anlaşılan odur ki buna kalkışan veya toplayan ne Hanefi, ne de Osmanlıdır. Dede Korkut'a gelince Oğuzname kitabında gösterdiğim gibi, onun Şii olduğunu söylemek daha mantıklıdır.

8. Bu tariflerden sonra ikinci sayfada kadınların karakterleri, bir ozan tarafından söylenmiş, özel başlıkla birtakım notlarla verilir ve bu kısım 3. sayfaya kadar devam eder.

9. Bundan sonra birincisi – Bikac Can (Han), ikincisi Salur Kazan'ın Evinin Yağmalanması, sonuncu ikisi – 11. Salur Kazan'ın Esaretten Kurtarılması (çıkması), 12. ise "İç Oğuz'a Daş (Dış) Oğuz'un Asi Olması" başlığı ile on iki tarihi hikâye sıra ile verilmiştir. Bütün bu hikâyelerde Oğuz hanlarının kahramanlıkları ve gazaları anlatılır. Veya Karadeniz'in Asya sahillerinde adı hiç anıl-

mayan Yunanlara karşı savaşları tasvir edilir. Bu savaşlardaki kahramanlıklar ve gazalar Oğuz tarihi için önemli bir malzeme vermezler. Burada süslenerek akılda kalan veya uydurulmuş özel aile hatıraları mevcuttur.

10. Yazar hakkında konuşurken, herşeyden önce belirtmem gerekir ki bütün kitapta ayrı ayrı olayların dönemleriyle ilgili kesinlikle belli bir zaman yoktur. İlk bakışta, bütün olayların Dede Korkut döneminde gerçekleştiği zannedilir. Fakat o hiçbir şeyi kendi ağzından nakletmez. O, yalnız ayrı ayrı durumlarda öğüt vermek için ortaya çıkar ve en çok da olayların sonunda Oğuzlara hayır dua etmek için görünür. Bunlara da Oğuzname denmektedir. Bu hayır dualar yedi farklı hikâyenin sonunda tekrarlanır ve hangi sonuca varacağı anlaşılmaz. Bu söz (Oğuzname) burada Oğuz kitabı veya Oğuz tarihi gibi çevrilemez. Tam tersine bu Oğuzlara ek yazı veya Oğuzlara itahafen yazılmış yazı olarak kabul edilebilir. Eğe bunlar herbir hikâyede tam ve bütünleşmiş olsaydı, buna Oğuz tarihi denilebilirdi. Fakat belli bir olay gerçekleşikten sonra Dede Korkut'un üçüncü bir şahıs gibi ortaya çıkması, sürekli övgü ve hayır du-

alarla Muhtemelen, "Oğuzname" ifadesinin sık sık tekrarlanması bütün kitaba aynı ismin verilmesine hizmet edebilir. Belki, kitabın önceki sahibi tarafından dış kapağının arkasındaki ilk sayfada Kitab-ı Dede Korkut denilmesi bundan dolayıdır Bu durum Dede Korkut'un hayır dualarla sık sık ortaya çıkmasını açıklar. Ben de birkaç defa belirtip kanıtladım ki yakın (Şarklılar) doğulular kendi edebi geleneklerinde neredeyse, asla net konuşmazlar. Tüm bunlardan sonra şu kanaate varabiliriz: kitap üçüncü belirsiz bir şahıs tarafından toplanmıştır. Bu ihtimali doğuran da olayların, apaçık görüldüğü gibi, tamamen birbirlerinden farklı dönemlerden süzülüp gelmiş olmasıdır. Şöyle ki Karadeniz sahilindeki Yunanlarla yaşanan olaylar ve İç Oğuz'a Daş Oğuz'un asi olması olayları çok sonraları, Oğuzların en eski dönemlerindeki olaylar ise birkaç bin yıl önce yaşanmıştır. O zaman da burada Dede Korkut yer alamazdı. Bu zıtlık yukarıda adı geçen mukaddimede görüldüğü gibi Dede Korkut'un kendi dönemindeki Oğuzları tanıması yerine eski Oğuzları yani Oğuz neslinin üç bin yıllık soykökünü tanımasında kendini göstermektedir.

11. Bütün bunlar benim burada bilgi verdiğim sekizinci hikâye ile kanıtlanmaktadır. Orada başlık şöyledir:

بساط دپه گوزي اولدورکي نوي بيان ايدم

Bu, “Basat’ın Tepegöz’ü Öldürdüğü Boyunu Beyan Eder” demektir. Tepegöz, vücut yapısına ve gücüne göre alnında tek gözü olan bir dev adam gibi rasmediliyor. Kelime olarak Tepegöz, yahut gözü tepesinde olan anlamında olup bu isim de (Scheitel-Auge) gözüne göre verilmiştir. Bu, Yunanlarda “Siklop” denen, özellikle her özelliği ile Homer’inkine benzer olan ve bize başka Sikloplardan daha çok bilgi veren bir varlıktır.

12. Ancak yakında göreceğiz ki, Oğuzlar, Siklop’u Yunanlardan değil, tam tersine Yunanlar onlardan almıştır. Eğer Yunanlarinki eski döneme ait olsaydı, o zaman Oğuzlarinki de burada anlatıldığı gibi Tepegöz, Dede Korkut’un çağdaşı kabul edilme- se, Dede Korkut Tepegözün yanına sadece Oğuzlara karşı düşmanlığı yok etmek için görüşmeler yapma- ya gönderilmez, ayrıca Basat’ın, Tepegöz’ü öldür- dükten sonra neşeli türküler söylemesi ve hayır du-

alar etmesi mümkün olmazdı. Diğer taraftan, boyun (hikâyenin) öncesinde Oğuzların soykökü (ecdadı) olan Oğuz Han'dan bahsedilmektedir, ayrıca başka Oğuz beyleri de, özellikle Siklop'u öldüren boyun (hikâyenin) kahramanı Basat'ın babası Aruz Goca da, onun çağdaşı gibi gösteriliyor. Dede Korkut'un sadece zevk (eğlence) için, eski döneme götürülmesine bu yeni bir kanıttır. Çünkü hem Oğuz, hem de Yunan Siklopu'nun rivayet gibi var oluşu çok kolay olmuştur. Onlar izah ve idrak edilemeyen aynı eski tarihi köklere sahip olabilirlerdi.

13. Dede Korkut isimli kişinin yaşadığına benim kuşkulanmaya hiç bir nedenim yoktur. Fakat o, yukarıdaki girişte söylenenler ve başka olguların kanıtladığı ve Oğuzname'de gösterildiği gibi, hâkimiyeti kendi atalarından ele geçiren sonraki Oğuzlarla bir dönemde yaşamıştır. Ben onun çok yaşlı olduğu için kendi Oğuzlarının akıllı danışmanı olmasına ve onları övmesine inanıyorum. Bunu onun baba, dede veya ata takma ismi de kanıtlıyor. Ben ayrıca eminim ki o, ata- babadan kalmış çok eski bilgilere sahip, bu bilgileri kendi çağdaşlarına aktarmış yahut şimdikinden tamamen başka bir boyutta bırakmıştır.

Bilindiği gibi halkı arasında Oğuz Handan beri işlek olan atasözleri ilk olarak Dede Korkut tarafından toplanmış ve Oğuzname`de yazılmıştır. Fakat şarklılara (doğululara) mahsus bütün zaman değişikliklerine rağmen, Dede Korkut'un kendini iki bin yıl önce yaşanmış olayların şahidi, veya aynı dönemde olan şahsiyetlerin çağdaşı kabul etmesini tahmin etmek imkansızdır. Ben eminim ki, kitap onun yazılı ve ya sözlü verilerine göre bir kişi tarafından kaleme alınmış ve Dede Korkut onlarla bir dönemde yaşamasa da, yaşlılar arasında genç Oğuzların danışmanı, saygı duyulan ve sayılan bir kişi olarak verilmiştir. Beni buna inandıran şu ki Dede Korkut, hiçbir yerde bizzat kendinden bahsetmez hep danışman veya hayır duacı gibi ortaya çıkar. Fakat asıl yazar ve toplayıcının dönemi ile ilgili bizde bilginin olmamasına rağmen kitabın eskiliğinden kuşkulanamamalıyız. Böylece, Osmanlı sülalesinin oluşması hakkında kısa girişe bakarsanız bunun yeterli olduğuna inanıyorum. Bu, sadece Tatar-Türk dilinin karışımı ile değil, ayrıca yazarın üslubunun basit ve sade olması (kibar olmayan, basit, adi, sıradan, amiyane, banal) ile kanıtlanmıştır. Böylece, bunların her ikisi

(üslubun bayağılığı ve kabalığı) Osmanlı İmparatorluğu'ndan eskidir. İlk sayfanın arka yüzünde bunun bir Osmanlı tarafından böyle adlandırılması, Oğuz dili hakkında düşüncelerimi bildirdikten sonra daha iyi anlaşılacaktır.

14. Bu benim Oğuzname'nin girişinde resmettiğim Tatar-Türk dilinden başka bir şey değildir. (*Asya Hakkında Hatıralar, 1. cilt, s. 165-166.*) Oğuzlar önceden Türk ve Tatarların birliğinden oluşan halktır, çünkü Mongul'un torunu Oğuz Han bunların her ikisini kendi hâkimiyeti altında birleştirmiştir. (*yine orada, s. 153*)

Oğuzun ölümünden çok sonraları onun halkı arasında kuşkusuz birçok değişiklikler meydana gelmiş, onların bir kısmından yeni halklar ortaya çıkmış bir kısmı da isimlerini değiştirmiştir ki bu da daha sonraları yeni lehçelerin oluşmasına sebep olmuştur. Fakat eski Oğuz sülalesinin devamı doğru hat üzerinde de öyle halklar oluşmuştur ki, Oğuzların ismi altında kendi dillerini korumuş ve kuşaktan kuşağa aktarmıştır. Böylece, burada hala mevcut olan Osmanlı sülalesinin temelini atan I. Osman'ın

babası Ertuğrul zamanına kadar olan dönemden bahsedilmektedir. Bunu ispatlamak için ben Bizans tarihçilerini referans vererek söyleyebilirim ki onların ilk hükümdarları Oğuz neslinden olan Düz Alp'e kadar çıkmaktadır. O nun oğlu Oğuz Alp (*başka sözle Süleyman da denir*), Yunanlarla mücadele ederek kısa bir zaman içinde güçlü bir iktidara sahip olur. Oğuz, Alp'in oğlu Ertuğrul'un döneminde Oğuzlar Tavriya (Kırım) dâhilinde epeyce toprak zabtederler. Nihayet, onun oğlu Osman sülaleye kendi ismini verir. Ştritter'in Popüler Hatıralar (3. cilt, s. 531-533.) kitabında ve Deguignes'in Doğululardan derlediği bilgiler de buna uygundur. O Türkmen adlı Guz'ların Oğuzlarla aynı olduğunu, bunlardan bir kısmının Avrupa'ya giderek Uzlar olarak tanındığını kanıtlamaktadır. Bu Uzların Uzya ülkesinden geldiği ve muhtemelen Bizanslılar tarafından Kafkasya'ya yerleştirildikleri anlaşılmaktadır. Ştritter(3. Cilt, s. 807.) Türkmenler, Selçukları da Horasandan çıkarıp orada yerleştiler. Bundan sonra onlar göç ederek H. 611 Yılında (1214) Yukarıda söylenen I. Osman'ın dedesi Süleyman Şah'ın yönetiminde Küçük Asya'ya kendilerinin ilk askeri saldırılarını yaptılar. Fakat Moğol-

lar tarafından durdurularak Azerbaycan'a geldiler. 616'da (1219) yine Süleyman Şah 5 bin kişilik orduyla tekrar Küçük Asya'ya saldırmış ve Fırat'ta ölmüştür. Onun oğlu Ertuğrul, Selçukların ülkesi İkonium'da (Konya'da) hakimiyetini güçlendirmiştir. O 680 ya da 687 yılında (1200-1287) ölmüş ve oğlu I. Osman (s.5/30) onun yerine geçmiştir. (*Deguignes, Hunların ve Türklerin tarihi IV. cilt, s. 3*) Bütün bunlardan anlaşılıyor ki gerçekten de Ertuğrul, Oğuz dilini İkoniyuma (Konya'ya) Selçuklu ülkesine getirmiştir. Fakat iyi birer tarihçi olan eski dostlarımız Rays ve Reşit Efendi beni bir kere sözlü olarak inandırdılar ki, Osman monarşiyi güçlendirmek için işgale başladığında onun etrafında sadece 2000 Türkmen veya Oğuz vardı. Buradan anlaşılıyor ki Oğuz dili hâkim dil olarak kalamazdı, çünkü Selçukların Türk dili Küçük Asya'da başlıca dil idi. Buna rağmen her iki dilde konuşanlar (Türk ve Oğuz) birbirlerini kolaylıkla anlıyorlardı, (şimdi Ruslar ve Polyaklar birbirleriyle konuşabildikleri gibi.) Böylece, Oğuz dili kavramı kendiliğinde kaybolmuş ve bundan sonra Osmanlılar için Türk dili terimi kullanılmaya başlanmıştır.

Osman kendi adını kendinin ve varislerinin hü-kümranlığı altında olan bütün halklara verip gittiği gibi, zamanında Türkmenistan'dan gelen Selçuk adlı bir aile de isimleri söylenen kabile liderlerini bağla-mak için kendi ismini kabilesine vermiştir. Sözü edi-len kitabın Oğuz dilinde yazılması ise, o dönemdeki durumu dikkate alıp kolaylıkla söyleyebiliriz ki bu kitap I. Osman'dan çok daha önce yazılmıştır.

15. Mevcut yazının konusu olan hikâyenin içe-riğini yakından tanımak için Oksus ülkesinden o taraflarda-Asya'nın batısında Oğuzlar arasında bir Siklop'a- şimdiye kadar yalnızca eski yunanlarda aranan uydurma bir yaratığa, rastlanması herkes için oldukça şaşırtıcı gözükabilir.

16. Yunanlılar alnında yuvarlak gözü olan Tepe-gözün 3 çeşidinden bahsetmektedirler. Onlar kendi isimlerini alınlarının ortasında olan tek büyük, yu-varlak göze göre almışlardır. Polifem 200 fut yük-sekliğindeki en büyük dor ağacından iri olan sabanı elinde götürebilen büyük devler şeklinde tasavvur edilmektedir. Onlar vahşi ve adi hareketler yapan in-san olarak gösteriliyor ki, bundan da hiç bir kurala,

töre ve dine uymayan hayat için Siklop hayatı ifadesi darb-i-mesele dönüşmüştür. Bu, bütün Sikloplara ait genel bir karakterdir.

17. Birinci türe bunların Argos, Brontes ve Steropes denen üç tip örnek gösterilmektedir. Söylenene göre, bunları Solus, kendi kadınıni yerle birlikte yaratmıştır. Bunlar tanrı oalrak değil, fakat tanrılara benzer kabul edilmekteydiler. Onların babaları Solus tarafından bağlanarak cehenneme atılmışlar, fakat Jüpiter Belemenit (yıldırım taşı) yapsınlar diye onları kurtarmıştır. Onlar hem de köle demirciler gibi volkana hizmet etmekteydiler ve Lupara adasında kendi imalathaneleri vardır. Onlar Belemenit yaptıklarından dolayı Apollo tarafından öldürülmüşlerdir.

18. Bu mitolojik Sikloplarla bizim işimiz yoktur. Ayrıca hiç kimse bunlar hakkında düşünmemelidirler. Onlar Yunan yazarları tarafından kuru isimler gibi kullanılmış, sonraları Romalı yazarlar onlardan nasıl istiyorlarsa öyle alıp kullanmışlar, bu da onların yazılarında çok sıkıcı gözüküyor. Kuşkusuz, bunlarda yunanların ilk sakinleri (yerleşenleri) Şarkdan (Doğudan) getirdiği ve ya onların sonraki

kuşaklarının Şark (Doğu) ülkesinde derledikleri gerçek rivayetler de var. Fakat bu rivayetlerin bir kısmı isimlerin değiştirilmesiyle, bir kısmı Yunan dilinin ifadelerinin yerine geçmekle, bazıları da yazarlar tarafından keyfi olarak esassız eklentiler ve yozlaştırmalar yapılarak tanınmaz olmuştur. Böylece, rivayete dönüşmüş geçmiş olayları ve şahısları daha sonra kendi eski kılığına geri döndürmeyi istemek yararsız sıkıntıdan başka bir şey değildir. Bu öyle olmalıdır ki, Makrobius ve Siseron'un belirttiği gibi, dikkatle bakılan devler utanmazlar sayılsın ve sonraları Tanrılar onları kendi yerlerinden kovmak istemesi düşüncesi ortaya çıkabilsin.

19. Siklopların ikinci türü büyük (dev) eserler yaratabilen sanat adamlarıdır. Söylenenlere göre, Argus ülkesinde gerçek bir Praotusun Likya'dan çağırılmış (davet edilmiş) yedi Siklop ile yaptığı Tirinf şehri vardı. Bu şehrin çevresindeki duvarların en küçük taşları bir kaç koşum hayvanı tarafından getirilebilirdi. Mikene şehrinin duvar işlerinin onlar tarafından yapıldığı biliniyor. Strabon içerisinde üç labirent olan Naupla yakınlarındaki mağaraların da Siklop işi

olduğunu belirtiyor. Bu anlamda şaşırtıcı bir iş yaptığında buna “Siklop oyunu oynamak” denilmektedir. Böyle kişilerin yanında onların ne çirkinliğinden ne de tek gözü olmasından söz edilmektedir. Onları mitolojik Sikloplarla sadece bu genel yönü olan gerçek devler gibi incelemek gerekir.

Roburque et vires et doli erant in operibus. - Erkeğin ve hilekârlığın gücü işte açığa çıkıyor.

20. Burada batıda İberiya ile doğuda Hazar denizinin arasında yaşayan Albanlara bakmak gerekir, onlara “Siklop hayatı yaşamayı âdet edenler” deniliyordu. Çünkü onlar uzun boylu idiler, tarım ve hayvancılıkla uğraşıyorlardı. Sikloplar yamyam olarak tanındıkları için kuzeyde yaşayan Skiflerin çoğuna Siklop denmekteydi, bundan dolayı onlar insan yemekle suçlanıyorlardı.

21. İkinci tür Sikloplar genel bir düşünceci ve gerçek değildir. İşlerinden pek çoğu isimlerini gerçek insan ve gerçek kabile ismi olarak bırakıp gitmişlerdir. Bunlar arasında bizim için oğuzlarla karşılaştırılabilecek tek bir şahıs olabilir. Bu da Homer’in Polifem adlı Siklopundan başkası değildir.

Trinakria veya Sicilya adasında yaşamış olan başka Siklopları yukarıda söylenen ikinci gruba dâhil etmek mümkündür. Çünkü onlardan bazıları ne Homer tarafından yeteri kadar tasvir edilmiş, ne de her hangi bir yazar tarafından, çirkinlilerinden dolayı dikkate alınmıştır. Her şeyden önce bütün eski bilgiler: Sicilya Sikloplarının adanın ilk yaşayanları olması tahmini, Pelegden yüz yıl sonra İtalya'dan buraya gelmeleri ve sonradan Pönikirler tarafından ilk yaşayanlar olarak görülmeleri birbirine uygun gelmektedir. Çünkü onlar Lilibeiş körfezinde lav püskürterek yanan Etna dağının eteklerinde yerleşmişler bu da onların demircilikle uğraşmalarına sebep olmuştur. Böylece, bu Siklopları türüne göre volkanın demirci hizmetçileri olarak göstermek mümkündür. Onların fiziki görüntüleri hakkında mezarlıklarda bulunan iskeletler önemli bilgiler vermektedir. Bu insanlar uzun boylu ve çok iri yapıldırlar. Bu da bize en azından aynı isimli ikinci tür Siklop'ları ayırma fırsatları vermektedir. Onların yaşamış oldukları Siklop'un Skopuli kayalarına şimdi Faraglioni denmektedir. Kataniya'nın kuzeyine yakın Val di Demone'nin doğu sahillerinde bu tür üç kaya bulunmaktadır.

22. Bakalım iki Siklop -Oğuzların ve Homer'in- ki- hangi durumlarda birbirine benzemekte ve hangi detaylar Homer'de bulunmamaktadır? Çünkü biz burada Polifem hakkında bildiklerimizi daha çok Tepegöz'den öğreniyoruz.

23. Bir Oğuz çobanı (*eski zamanlarda o, saygın bir kişi olarak tanınıyordu*) günlerden bir gün başına peri kızlarının toplandığı bir pınarın yanına geliyor ve onlardan birine tecavüz ediyor. Bu birleşmeden Peri, çok iri ve tepesinde tek gözü olan bir oğlan doğuyor, bu yüzden ona Tepegöz adı veriliyor.

24. Homer ise Polifemi Neptun'un oğlu sanarak, kökeniyle ilgili hiç bir bilgi vermiyor. Bazıları onun Neptunun Nimfe Toza, veya Amfidrite ile diğerleri onun Elatus'un Nimfe Ştilbe veya Aminone ile oluşturulduğunu söyleseler de, Elatus'un oğlu, gerçekten, Arqonavtlar'a aittir ve diğerleri gibi o da insan olmalı ki, gemide evi olsun.

25. Rissi diss, 51. Sikloplar'a kendilerini korumaları, etrafını gözlemlemeleri ve komşularına hücum ederek yağmalamaları için bir gözün verilmesinin allegori olduğunu düşünüyor. Bu düşünce mantık-

sızdır. Farklılık doğru mu yoksa yanlış mı: her iki Siklop (ona göre) tek gözlü tanıtılmaktadır Çünkü gerektiğinde ondan mahrum edilebilirler. Rissi yine eklemektedir ki, birçok tanığa göre tek gözlü insanlar yaşamışlardır. Bunun ne kadar gerçek olduğu bizi ilgilendirmez. Çünkü bunlar bizim burada anlattığımız Sikloplar değildir.

26. Peri ananın, doğduktan sonra sarılı halde bırakıp gittiği erkek çocuğunu (Tepegözü) Oğuz beyleri pınar yanında buluyorlar ve Aruz Goca isimli birisi onu oğlu Basat'la birlikte eğitmek için götürüyor. Fakat onun için bulunan dadılar onun güçlü meme emmesine dayanamayıp ölüyorlar. Onu başka yöntemle beslemek gerekiyor. O büyüdükçe oyun arkadaşlarının ve diğer oğlanların burunlarını ve kulaklarını yemeye başlıyor. Bu yüzden de evden kovuluyor.

27. Homer'in Polifem'inde ve diğerlerinde bu yaşam dönemi hiç vurgulanmamaktadır.

28. Tepegöz, Oğuzlar tarafından kovulduktan sonra anası yanına gelerek, onun parmağına kılıç ve okun işlemlerini engelleme gücüne sahip sihirli bir yüzük takar. O kendineden emin olarak Gara Dağ

(Siyah Dağ – Şvartsberg) denen yüce bir dağda yaşamaya başlar ve soygun yaparak yaşar.

29. Onun yaralanmamasıyla ilgili Polifem’de hiç bir bilgi yoktur. Tepegözün onunla ortak özelliği dağ başında veya Siklop hayatı yaşamasındadır.

30. Plato, insanların ilk önce tufandan, selden korktukları için dağların zirvesinde yaşamaya başladıklarını ve bu yüzden Siklopları dağ başında oturduklarını düşünmektedir. Fakat daha sonra bu düşüncenin aksine, ovalara ve nihayetinde tekrar deniz sahillerine inmişlerdir. Siklopların ulaşılmayan dağlarda yurt kurmalarının nedenini insanların takibinden kurtulmak ve onların vahşi hayat tarzında yaşamalarında aramak gerekir.

31. Beslenmek için Tepegöz insanları ve hayvanları çalıp yemektedir. Oğuzlar onu yok etmek için yedi kere toplanıp üstüne giderler fakat her seferinde yenilgiye uğrarlar. Dor ağacını köküyle sökerek elli altmış kişiyi öldürür. Ok, kılıç, mızrak onu etkilemeden onun vücudunda kırılır.

32. Polifem böyle ihanetle karşılaşmaz. Tam tersi, Trinakriya adasının bütün sakinleri onun arkadaşı

gibi gösterilmektedir. Hatta Odyssey arkadaşlarıyla bu tarz bir harekete cesaret etmemiştir.

33. Oğuzlar ise Tepegöz'e nasıl davranacağını bilmezler. Tepegöz ilk önce yemek için her gün 60 insan ister, fakat Oğuzların ona vereceği 2 insanı ve 500 koyunu kabul eder. Ek olarak ona insanları ve koyunları pişirmek için iki aşçı vermek zorunda kalırlar.

34. Homer'in Polifem'inde adada olan sayısız koyun ve keçi sürüleri ile beslenmesinden, özellikle peynir ekmek yiyerek ve süt, şarap içerek yaşamasından başka birşey bilinmemektedir. Odyssey 12 arkadaşıyla Polifem'in mağarasına geldiği zaman O, sabah ve akşam iki arkadaşının kızartılmasını beklemeden onları çiğ yemek ister.

35. Sıra ilk oğlunu Tepegöz'e veren ve şimdi de ikinci ve sonuncu oğlunu vermek zorunda kalan yaşlı bir kadına gelinceye kadar anlaşmaya devam ediliyor. Bu kadın bir süre Tepegöz ile birlikte büyütülen ve aslan tarafından beslenen Basat'a şikâyet eder. Ana- babasının ve bütün Oğuz beylerinin onu imkânsız fikrinden vazgeçirmek isteklerine rağmen

Basat Oğuzları bu beladan kurtarmaya karar verir. Yayını ve okunu alır, kılıcını kuşanır Tepegöz'ün yaşadığı kayaya gider. Onun attığı ok Tepegöz'e tesir etmez. Tepegöz onu yakalayıp akşam kızartıp yemek niyetiyle mağaraya götürür.

36. Odyssey arkadaşları ile olmadığı bir zamanda Trinakriya adasındaki Polifem'in mağarasına gider. Önceden kimsenin Siklop'a karşı kötü bir niyeti yoktur. Odyssey ile Basat arasındaki ortak nokta her ikisi de mağarada yakalanmaları ve oradan kurtulmak için çare aramalarıdır.

37. Basat hamleden savunmaya geçtikten ve Tepegöz'ün sadece gözünde et olduğunu, ancak gözünden yaralanabileceğini aşçılardan öğrendikten sonra kılıcını nar gibi kızartıp uyumakta olan devin gözüne saplar. Tepegöz öyle bir bağırır ki sesi dağlarda yankılanır.

38. Burada Odyssey ile Basat arasında bir uygunluk söz konusudur o da mağaradaki olayda Odyssey bir zeytin dalını kor alevde yakar, uyuyan Polifem'in gözüne sokarak kıvrır ve acıdan Polefem öyle bir nara atar ki dağlar taşlar iniler.

39. Bu olayda dikkati çeken şey, bunların her ikisinde de gözlerine saplanan kordan onları bağırma-ya zorlayan ilk ağrıdan başka hiç bir sıkıntı duymamalarıdır.

40. Polifem'de Odyssey'in neden onu öldürmediği, sadece gözünü kör ettiği sorusu akla gelebilir. Homer'de bu sorunun cevabı kendi içindedir. Odyssey ve arkadaşları mağaranın girişindeki büyük kayayı itip kapıyı açamadıkları için Polifem'e ihtiyaçları vardır. Tepegözün kapısının girişinde böyle kaya parçası yoktur. Fakat Tepegözü sadece gözünden yaralamak mümkün olduğundan dolayı Basat, Siklopun hayatta kalmaması ve direniş göstermemesi için onun kılıncına da sahip olmalıdır.

41. Tepegöz, Basat'ın kızartmasını elden kaçırmamak için mağaranın girişinde ayağının birini kapının bir tarafına, diğerini de öbür tarafına koyarak koçları bacakları arasından dışarı birer birer çıkarmaya başlar. O, Basat'ın dışarı çıkmadığından emin olmak için her bir koçun başından tutar ve kontrol eder.

42. Polifem de buna benzer tarzda hareket ederek mağaranın girişinde oturuyor ve elleriyle geçen koçları kontrol ediyor ki, Odyssey ve arkadaşları kaçmaya kalkıştırlarsa onları tutabilsin.

43. Siklop'u aldatmak için Basat bir koç kesip başı ile kuyruğunu ayırmadan derisini yüzer, derinin içine girerek Tepegözün karşısına gelir, başı onun eline verir ve bacaklarının arasından zıplayıp kaçar.

44. Odyssey kalan altı arkadaşını serbest bırakmak için üç koçu birbirine bağlıyor, bunlardan ortadaki koçun karnının altına arkadaşlarından birini saklar. Kendisine yünlü karnının altından asılmak için en güçlü koçu seçer ve böylelikle onlar mağaradan çıkarlar.

45. Bazıları Odyssey ve arkadaşlarının her birinin birer koç tarafından nasıl taşınabildiğine şaşırabilir. Başkaları da Sicilya'da öyle büyük koçlar olmuş ki, onlar bir atın yükünü götürebilirlermiş diye düşünebilirler. Bu bir tarafa, fakat ben inanıyorum ki Basat en uygun şans kullanmıştır. Bu da yedi kişiye uygun olamazdı. Bu yüzden Homer bu yolu seçmemiş olabilir.

46. Tepegöz ile Basat arasında çeşitli görüşmeler yapılıyor ki, bununla da birisi ötekini alt etmeye çalışmakta ancak bunda başarı sağlanmamaktadır. Sonunda Tepegöz diz çöker kendi kılıcı ile başını kestirmek zorunda kalır. Bunu daha sonra verilecek hikâyede göreceğiz.

47. Bu durum Polifem'le bir karşılaştırma yapma sebebi de değildir. Çünkü Odyssey onun elinden kurtulunca koçları kendi gemisine götürür ve uzaklaşır. O, sadece denizden Polifem'e ironik sözler söyler. Polifem de onun peşinden kaya parçaları atarak onu tehdit eder. Odyssey bu hareketi de aptallık olarak niteler. Sadece ben şunu ekleyebilirim ki, Tepegöz kör olduktan sonra kendi gücünü göstermek ve Basat'ı onun içine gömmek fikriyle hazinesinin de bulunduğu mağaranın kapısını büyük bir kaya ile kapatır. Polifem de gözü sağken Odyssey'den ismini sorduğunda o, yanlış bir isim söyler. Tepegöz'de ise bu soruyu gözünü kaybettikten sonra sorar, Basat kendi gerçek ismini söyleyerek ailesinin başına onun tarafından getirilmiş felaketleri sayarak onu suçlar.

48. Bu karşılaştırmalardan sonra denilebilir ki, Oğuzname'nin yazarı - o nasıl isimlendirilirse isim-

lendirilsin – ile Homer aynı devden bahsetmekte ve her iki hikâyenin esasını aynı konu oluşturmaktadır. Çünkü bu tür efsanevi olaylar, çeşitli zaman ve mekânlarda da olsa, tesadüfî de olsa bu kadar benzer şekilde aktarılamazlar. Elbette bu benzerliğin esası açık ve tartışmasız delillerle inandırıcı olmaksıdır. Fakat beni tatmin etmeyen, aşağıda göstereceğim, öyle sebepler var ki, onlar Oğuz Siklop'unun Homer'inkinden alındığını göstermemektedir.

Bunlar;

49. İlk önce, Doğulular hiç bir zaman Yunan mitolojisni tanımadılar. Çünkü onlar Homer'in eserlerini çeviremezlerdi, Mitoloji bakımından onlar için bu konular tam olarak anlaşılabilir değildi. Asya dilleri mitolojik kavramlarla ilgili gerekli ifadeleri de kullanmıyorlardı. *Aklian "Tarihi Bilgiler" XII. s. 48"de* Hintliler ve Farsların, Homer'in şiirlerini kendi dillerinde okumayı sevdiklerini belirtir. Fakat o, kendisi de buna pek inanmamış olacak ki, "Bu konuda bilgi verenlerin, bunun gerçek olduğunu gösterecek delilleri yoktur" diye ilave etmektedir. Ebü'l- Ferec de *"Sülalenin Tarihi, s. 40"da* bir Suriye çevirisinden bah-

sediyor. Aynı Ebü'l- Ferec'de 148. sayfada belirttiğine göre, bu, Teofil Astronomus fon Edessa tarafından İliade'nin son dönemlerde yazılmış iki kitabının tam çevirisinden başka bir şey değildir demektedir. Fabrikius'un, "*Yunan Bibliyografyası*" isimli eserinde (s. 250'de), bu küçük parçalar hakkında, Suriyelilerin kitaplar listesinde hiç bir zaman her hangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Dio Krisostomus "53. Oratoriya"da efsanenin Hint çevirisini tekrarlar. Fakat bizzat kendisi bunu tekzip ederek pek çok Brahman'ın Homer'in ismini duyduğunu, fakat onun bir hayvan mı, bir bitki mi yahut da başka birşey mi olduğunu bilmediklerini söyler. Eğer Labbe, "*Yeni Bibliyografi*"sinde (s.257'de) Vatikan kütüphanesinin elyazmaları arasında kim-senin bilmediği Homer'in ismi geçiyorsa, demek ki buna beyaz bir yalan olarak bakılabilir. Bütün bu gerekçelerle Asyalıların Homer'i de çeviri yoluyla Polifem hakkındaki hikâyeleri de bilmemişler anlamına gelir.

50. Diğer taraftan Oğuz Siklop'unun hayatı baştan ölümüne kadar tam ayrıntıları ile verilmiştir. Homer'in Polifem hikâyesi ise buna karşılık bir parça veya bir olayın kopyası gibi görünüyor. Sadece bu-

rada kahramanların benzerliklerini kanıtlamak için gerektiğinden daha fazla ortak fikirler ortaya çıkıyor. Oğuz yazarının olay hakkında Homer'den fazla bilgiye sahip olması apaçık belli oluyor. Eğer bu efsane Oğuzlara mensup olmasaydı, ismi ve kimliği belli olmayan Oğuz yazarı, bunu bize tam ayrıntılarıyla nasıl ulaştırabilirdi? Dolayısıyla, bu hikâyeler Dede Korkut zamanına kadar, yazılı olmasa da, sözlü olarak ulaşmıştır. Bu da bize meçhul yazar tarafından, bilinen Oğuz hikâyeleri külliyatlarına dâhil edilmiştir.

51. Bu yüzden de benim inancım Homer'in Asya seferinde Tepegöz masalını duyduğu yönündedir. Gerçi, tercümanla konuşmak gerektiğinden konu eksik kalmış olabilir O, hikâyenin başlıca çizgilerini kendi Polifem'inde kullanmış olmalıdır. Onun bu öyküyü İonya yakınlarında bizzat kendisinin dinlemiş olması mümkündür. Çünkü Oğuzların bir kabilesi, kim bilir hangi adla, Priam'ın müttefiki olmuş ve Troya'nın kuşatılması sırasında Yunanlara karşı savaşmıştır. Böylece, Tepegöz masalı Küçük Asya'ya getirilmiş ve Homer'in zamanında yeni bir hatıra gibi akılda kalmış, Homer de bunu istediği gibi kul-

lanmıştır. Öyle anlaşılıyor ki mükemmel bir Siklop masalı eski zamanlarda Homer'den önce barbar denilen halklar arasında yayılmış ve Yunanlar da bunu haksız bir şekilde yazılarında kullanmışlardır. Ben Yunanların birçok bilimsel tasavvur ve bilgilerine dayanarak kanıtladım ki, bunlar yakın Doğululardan elde edilmiştir (*Bkz. Kabusname, s. 441. Not 2; 615. Not 1; Krallığın Yazıları Kitabı'nda s.20. Not 1; Asya Hakkında Hatıralar, I. Cilt, s.12*) Burada biz Asya'yla tam bağlantılı masal veya efsaneye dönüşmüş bir hikâye görüyoruz, Yunanlar bundan Siklop'lar ismi ile hiç bir ilgisi olmayan bir hikâye anlatıyorlar. Onlar Siklop'ların 3 türünden söz açsalar da, Oğuzların bize bıraktığı komple birini yaratamıyorlar.

52. Bu tür incelemeler, bana öyle geliyor ki, Avrupa'da hala, nedense söylenmeyen kişisel öykü, eski bilime atfedilen olaylar ve Asya hakkında hatıralar gibi sunuluyor. Gelecekte her hangi bir bilim adamının çalışmasını kolalaştırmak için ben orjinal metnin birebir çevirisini ekleyeceğim. Eğer herhangi biri, o dili bilerek, başka Yakın Şark (Yakın Doğu) yazılarında Oğuz siklopuyla ilgili bilgiyi takip etmek isterse, Asya ve Yunan Siklop'ları hakkında söylenenlerin

nerede birbirlerine uyduğunu görüp yakın ilişkiyi takip ederek mutlu olur. Eğer bizden sonra bundan yararlananlar, az da olsa, bize miteşekkir olur ve geçmişteki düğümlere açıklık getirmek için boşuna emek harcamazlar. Birçok yazıya kopya edilen orijinalın kendinde de fazla hatalar vardır ki, bu da eski kitaplarda başka türlü olamazdı. Ben bunu bilerek bu baskıyı yapıyorum. Fakat burada sık olmasa da, anlama yanlışlığı yahut tam anlaşılmaz hatalar var. Böyle durumlarda ben kabul ettiğim en iyi versiyonu parantez içinde verdim. Benim çevrimdeki küçük hatalar dili bilen herkes tarafından kolayca anlaşılacaktır.

Çeviriden sorumlu: Prof. Dr. Fikret Türkmen

**BASATIN TEPEGÖZÜ
ÖLDÜRDÜĞÜ BOYU
BEYAN EDER**

Meğer Hanım bir gün Oğuz otururken üstüne düşman geldi. Gece içinde ürktü göçtü. Kaçıp giderken Aruz Koca'nın oğlancığı düşmüş. Bir aslan bulup götürmüş, beslemiş.

Oğuz yine zamanla gelip yurduna kondu. Oğuz Han'ın at çobanı gelip haber getirdi, der: Hanım sazdan bir aslan çıkıyor, at vuruyor, sallana sallana yürüyüşü adam gibi, at basarak kan sömürüyor. Aruz der: Hanım, ürktüğümüz zaman düşen benim oğlancığımdır belki dedi.

Beyler bindiler, aslan yatağı üzerine geldiler. Aslanı kaldırıp oğlanı tuttular. Aruz oğlanı alıp evine getirdi. Şenlik yaptılar, yeme içme oldu.

Amma oğlanı ne kadar getirdilerse durmadı, geri aslan yatağına vardı. Tekrar tutup getirdiler. Dedem Korkut geldi, der: Oğlanım sen insansın, hayvanla arkadaş olma, gel güzel ata bin, güzel yiğitlerle at sür, at koştur dedi. Büyük kardeşinin adı Kıyan Selçuk'tur, senin adın Basat olsun, adını ben verdim, yaşını Allah versin dedi.

Oğuz bir gün yaylaya göçtü. Aruz'un bir çobanı var idi. Adına Konur Koca Sarı Çoban derlerdi. Oğuz'un önünce bundan evvel kimse göçmezdi. Uzun Pınar denmekle meşhur bir pınar var idi. O pınara periler konmuştu. Ansızın koyun ürktü. Çoban kızdı, ileri vardı. Gördü ki peri kızları kanat kanda bağlamışlar, uçuyorlar. Çoban, keçesini üzerine attı, peri kızının birini tuttu. Koyun ürkmeye başladı. Çoban koyunun önüne koştı. Peri kızı kanat vurup uçtu, der: Çoban yıl tamam olunca, bende emanetin var, gel al dedi. Amma Oğuz'un başına felaket getirdin dedi. Çobanın içine korku düştü. Amma, kızın derdinden, benzi sarardı.

Zamanla Oğuz yine yaylaya göçtü. Çoban gene bu pınara geldi. Gene koyun ürktü. Çoban ileri

vardı. Gördü ki bir kütle yatıyor, parıl parıl parlıyor. Peri kızı geldi, der: Çoban emanetini gel al, amma Oğuz'un başına felaket getirdin dedi. Çoban bu kütleyle görünce dehşete düştü. Geri döndü, sapan taşına tuttu. Vurdukça büyüdü. Çoban kütleyle bıraktı kaçtı. Koyun ardına düştü.

Meğer o sırada Bayındır Han beylerle gezinti için ata binmişlerdi. Bu pınarın üzerine geldiler. Gördüler ki bir alamet şey yatıyor. Etrafına toplandılar. İndi bir yiğit bunu tepti. Teptikçe büyüdü. Bir kaç yiğit daha indiler teptiler. Teptiklerince büyüdü. Aruz Koca da inip tekmeledi. Mahmuzu dokundu, bu kütle yarıldı. İçinden bir oğlan çıktı, gövdesi adam, tepesinde bir gözü var. Aruz aldı bu oğlanı eteğine sardı. Der: Hanım bunu bana verin, oğlum Basat ile besleyeyim dedi. Bayındır Han senin olsun dedi.

Aruz Tepegözü aldı evine getirdi. Buyurdu, bir dadı geldi. Memesini ağzına verdi. Bir emdi, olanca sütünü aldı. İki emdi kanını aldı, üç emdi canını aldı. Bir kaç dadı getirdiler, helak etti. Gördüler olmuyor, sütle besleyelim dediler. Günde bir kazan süt yetmiyordu. Beslediler büyüdü, gezer oldu, oğlancıklar ile

oyunar oldu. Oğlancıkların kiminin burnunu, kiminin kulağını yemeğe başladı. Hâsılı, halkın bunun yüzünden çok canı yandı, aciz kaldılar. Aruza şikâyet edip ağlaştılar. Aruz Tepegözü dövdü, sövdü, men etti, o dinlemedi. Nihayet evinden kovdu.

Tepegözün peri anası gelip oğlunun parmağına bir yüzük geçirdi, oğul sana ok batmasın, tenini kılıç kesmesin dedi. Tepegöz Oğuz'dan çıktı, bir yüce dağ vardı. Yol kesti, adam aldı, büyük harami oldu. Üzerine bir kaç adam gönderdiler, ok attılar batmadı, kılıç vurdular kesmedi, mızrak sapladılar işlemedi. Çoban çoluk kalmadı hep yedi. Oğuz'dan dahi adam yemeğe başladı.

Oğuz toplanıp üzerine vardı. Tepegöz görüp kızdı, bir ağacı yerinden kopardı, atıp elli altmış adam helak eyledi. Alplar başı Kazan'a darbe vurdu. Dünya başına dar oldu. Kazan'ın kardeşi Kara Göne Tepegöz'ün elinde perişan oldu. Düzen oğlu Alp Rüstem şehit oldu. Uşun Koca oğlu gibi pehlivan elinde şehit oldu. Zayıf canından iki kardeşi Tepegöz'ün elinde helak oldu. Demir giyimli Mamak elinde helak oldu. Bıyığı kanlı Bügdüz Emen, elinde

perişan oldu. Aksakallı Aruz Koca'ya kan kusturdu. Oğlu Kıyan Selçuk'un ödü patladı. Oğuz Tepegöz'e kar etmedi, ürktü kaçtı. Tepegöz çevirip önünü kes-ti. Oğuz'u bırakmadı, geri yerine kondurdu. Velhasıl Oğuz yedi kerre ürktü, Tepegöz önünü kesip yedi kerre yerine getirdi. Oğuz Tepegöz'ün elinde tam perişan oldu. Vardılar Dede Korkut'u çağıldılar, onunla konuştular, gelin kesim keselim dediler.

Dedem Korkut'u Tepegöz'e gönderdiler. Geldi selam verdi, der: Oğul Tepegöz, Oğuz elinde perişan oldu, bunaldı, ayağının toprağına beni attılar, sana haraç verelim, derler dedi. Tepegöz der: Günde altmış adam verin yemeğe dedi. Dede Korkut der: Bu şekilde sen adam bırakmaz tüketirsin dedi, amma günde iki adam ile beş yüz koyun verelim dedi. Dede Korkut böyle söyleyince Tepegöz der: Pekâlâ öyle ol-sun, evet hem bana iki adam verin yemeğimi benim pişirsin, ben yiyeyim dedi.

Dede Korkut döndü, Oğuz'a geldi. Der: Yünlü Koca ile Yapağılı Koca'yı Tepegöz'e verin yemeğini pişirsin dedi ve hem günde iki adam ile beş yüz koy-un istedi dedi. Bunlar da razı oldu.

Dört oğlu olan birini verdi, üçü kaldı Üç olan birini verip ikisi kaldı. Kapak Kan derler bir adam var idi. İki oğlu var idi. Bir oğlunu verip biri kalmıştı. Tekrar sıra dönüp dolaşıp ona gelmişti.

Anası feryat edip ağladı, figan etti. Meğer hanım, Aruz oğlu Basat gazaya gitmişti, o sırada geldi. Yaşlı kadıncağız der: Basat şimdi akından geldi, varayım, belki bana bir esir verir, ođlancđđımı kurtarırım dedi.

Basat altınlı gölgeğini dikip otururken gördüler ki bir hatun kişi geliyor. Geldi içeri Basat'a girdi selam verdi, ağladı, der:

Avucuna sđđmayan karaçalı oğlu
İri teke boynuzundan katı yaylı
İç Oğuzda Dış Oğuzda adı belli
Aruz oğlu hanım Basat bana medet

dedi. Basat der: Ne istiyorsun? Yaşlı kadıncağız der: Yalancı dünya yüzünde bir er ortaya çıktı, otlağında Oğuz elini kondurmadı, kara çelik öz kılıçlar kesilecek kılını kesmedi, kargı mızrak oynatanlar saplayamadı, kayın oku atanlar kar etmedi, alplar başı Kazan'a bir darbe vurdu, kardeşi Kara

Cöne elinde perişan oldu, bıyığı kanlı Bügdüz Emen elinde perişan oldu, aksakallı baban Aruz'a kan kusturdu, meydan üzerinde kardeşin Kıyan Selçuk ödü patladı can verdi, kudretli Oğuz beylerinin de kimisini perişan edip kimisini şehit eyledi, yedi defa Oğuz'u yerinden sürdü, haraç dedi kesti, günde iki adam beş yüz koyun istedi. Yünlü Koca ile Yapağılı Koca'yı ona hizmetkâr verdiler, dört oğlu olan birini verdi, üçü olan birini verdi, ikisi olan birini verdi, iki oğlancığım var idi, birini verdim biri kaldı, döndü sıra tekrar bana geldi, onu da istiyorlar, hanım bana medet dedi. Basat'ın karanlıklı gözleri yaşla doldu. Kardeşi için söylemiş, görelim hanım ne söylemiş:
Der:

Kenar yerde dikilmiş otağlarını
O zalim yıktırdı demek kardeş
Aksakallı babamı oğul diye ağlattın demek
kardeş
Akçe yüzlü anamı sızlattın demek kardeş
Karşı yatan kara dağımın yükseği kardeş
Akıntılı güzel suyumun taşkını kardeş
Güçlü belimin kuvveti kardeş

Karanlıklı gözlerimin aydını kardeş
Kardeşimden ayrıldım

diye çok ağladı, feryat figan kıldı. O hatun kişiye bir esir verdi, var oğlunu kurtar dedi. Hatun aldı, oğlunun yerine verdi. Hem oğlun geldi diye Aruz'a müjdeledi. Aruz sevindi, kudretli Oğuz beyleri ile Basat'a karşı geldi. Basat babasının elini öptü, ağlaştılar bağrıştılar. Anasının evine geldi. Anası karşı geldi, oğlancığını bağrına bastı. Basat anasının elini öptü, görüştüler ağlaştılar. Oğuz beyleri toplandı. Yemeler içmeler oldu.

Basat der: Beyler kardeş uğruna Tepegöz ile buluşacağım, ne buyurursunuz dedi. Kazan Bey burada söylemiş, görelim hanım nasıl söylemiş:

Kara ejderha oldu Tepegöz
Gökyüzünde çevirdim yenemedim Basat
Kara kaplan oldu Tepegöz
Kara kara dağlarda çevirdim yenemedim
Basat
Kükremiş aslan oldu Tepegöz
Kalın sazlarda çevirdim yenemedim Basat

Er olsan bey olsan da bre
Ben Kazan gibi olmayasın Basat, dedi.

Basat der: Elbette varırım. Kazan der: Sen bilirsin. Babası ağladı, der: Oğul ocağımı sahipsiz koyma, kerem eyle, varma dedi. Basat der: Yok aksakallı aziz baba varırım dedi, dinlemedi. Okluğundan bir tutam ok çıkardı beline soktu, kılıcını omzundan çaprazlama kuşandı, yayını koluna taktı, eteklerini kıvırdı, babasının anasının elini öptü, helalleşti, hoşça kalın dedi.

Tepegözün bulunduğu Salahana Kayasına geldi. Gördü Tepegöz güneşe karşı yatıyor. Çekti belinden bir ok çıkardı. Tepegöz'ün sırtına bir ok vurdu. Ok geçmedi, parçalandı. Basat, bir daha attı, o da parçalandı, parçası Tepegöz'ün önüne düştü. Tepegöz sıçradı, baktı, Basat'ı gördü. Elini elinə çaldı, kas kas güldü. Kocalara ayıttı:

– Oğuz'dan bizə yine bir turfanda kuru geldi, dedi.

Basat'ı önüne kattı, yakaladı, boğazından tutup yatağına getirdi; ediğinin koncuna soktu.

Ayıttı:

– Bre kocalar, ikindi vakti bunu bana çevirin yiyeyim, dedi. Yine uyudu.

basat'ın hançesi vardı, ediğini keçti içinden çıktı.

Ayıttı:

– Bre kocalar, bunun ölümü nedendir?

Ayıttılar:

– Bilmeyiz, ama gözünden başka yerinde et yoktur, dediler.

Basat, Tepegöz'ün başucuna geldi. Göz kapağını kaldırdı, baktı ki gözü ettir.

Ayıttı:

– Bre kocalar, mızrağı ocağa koyun kızsın, dedi.

Mızrağı ocağa soktular, kızdı. Basat, onu eline aldı. Adı görklü Muhammet'e salavat getirdi. Mızrağı Tepegöz'ün gözüne öyle bir bastırdı ki Tepegöz'ün gözü helak oldu. Öyle nara attı, haykırdı ki dağda, taşta yankılandı.

Basat sıçradı, mağaradaki koyunların arasına düştü Tepegöz, Basat'ın mağarada olduğunu anladı. Mağaranın kapısına gelip bir ayağını kapının bir yanına, öbürünü de öbür yanına koydu, ayıttı:

– Bre koyun başları, erkek! Bireç bireç gelin geçin, dedi.

Koyunlar, birer birer gelip geçtiler. Her birinin başlarından kontrol etti.

– Toklucuklar, demletim sakar koç, gel geç, dedi.

Bir koç yerinden kalktı, gerindi. Basat, koçu basıp boğazladı, derisini yüzdü, fakat kuyruğu ile başını deriden ayırmadı. Postun içine girdi, Tepegöz'ün önüne geldi.

Tepegöz, Basat'ın postun içinde olduğunu anladı.

Ayıttı:

– Ey sakar koç! Benim nereden helak olacağımı bildin, seni mağaranın duvarına öyle bir çarpacağım ki kuyruğun mağaranın duvarını yağlasın, dedi.

Basat, koçun başını Tepegöz'ün eline sundu. Tepegöz, koçun boynundan sıkıca tuttu, kaldırıncı boynuz me post elinde kaldı. Basat, Tepegöz'ün bacalarının arasından sıçrayıp dışarı çıktı. Tepegöz, elinde kalan postu yere çaldı.

Ayıttı:

– Oğlan, kurtuldun mu?

Basat ayıttı:

– Tanrım kurtardı.

Tepegöz ayıttı:

– Bre oğlan! Al şu parmağımdaki yüzüğü parmağına tak, sana ok işlemezsin, seni kılıç kesmezsin.

Basat, yüzüğü aldı, parmağına taktı. Tepegöz ayıttı:

– Oğlan, yüzüğü alıp taktın mı?

Basat, ayıttı:

– Taktım.

Tepegöz, Basat'ın üzerine geldi, hançeriyle hücum etti, keçti. (Basat) Sıçradı, daha geniş bir yerde durdu. Gördü ki, yüzük Tepegöz'ün ayağının altına düşmüş.

Tepegöz ayıttı:

– Kurtuldun mu?

Basat ayıttı:

– Tanrım kurtardı.

Tepegöz ayıttı:

– Oğlan, şu kümbeti gördün mü?

Ayıttı:

– Gördüm.

Tepegöz ayıttı:

– Benim hazinem var. Şu kocalar almasınlar. Var, mühürle, dedi.

Basat, kümbetin içine girdi, altın ve akçeler yığılmıştı. Onlara bakıp kendinden geçti. Tepegöz, kümbetin kapısını tuttu, ayıttı:

– Kümbete girdin mi?

Basat, ayıttı:

– Girdim.

– Veni öyle bir çarpayım ki, kümbetle beraber darmadağın olasın, dedi.

Basat'ın diline o anda „La ilahe illallah, Muhammeden resulullah“ geldi.

Hemen kubbe yarıldı, yedi yerden kapı açıldı, birinden dışarı çıktı.

Tepegöz, kubbeye elini soktu, öyle bir qacıdı ki, kubbe yerle bir oldu.

Tepegöz, ayıttı:

– Oğlan, kurtuldun mu?

Basat, ayıttı:

– Tanrım kurtardı, dedi.

Tepegöz ayıttı:

– Sana ölüm yokmuş, şu mağarayı gördün mü?

Basat der: Gördüm. Der: Orda iki kılıç var, biri kınılı biri kınısız, o kınısız keser benim basımı, var getir, benim basımı kes dedi.

Basat mağara kapısına vardı. Gördü bir kınısız kılıç durmaz inercıkar. Basat der: Ben buna hemen tedbirsizce yapışmayayım deyip kendi kılıcını çıkardı tuttu, iki parçaya böldü. Vardı bir ağaç getirdi kılıca tuttu, onu da iki parça eyledi. Sonra yayını eline aldı, ok ile o kılıcın asıldığı zinciri vurdu. Kılıç yere düştü gömüldü. Kendi kılıcını kınına soktu. Sapından o kılıcı sınıksıkı tuttu. Geldi, der: Bre Tepegöz nicesin dedi. Tepegöz der: Bre oğlan daha ölmedin mi? Basat der: Tanrım kurtardı. Tepegöz der: Sana ölüm yokmuş dedi. Çağırıp Tepegöz söylemiş, görelim hanım ne söylemiş:

Ben Oğuzu kırıp geçirmiştim
Ela gözden ayırdın yiğit beni
Tatlı candan ayırsın Kadir seni, dedi.

Tepegöz gene der:

Memleketten doğum yerinden yiğit yerin
neresidir

Savaş günü önden at tepen alpınız kim
Aksakallı babanın adı nedir
Adın nedir yiğit söyle ban dedi.

Basat Tepegöze söylemiş, görelim hanım ne söylemiş:

Memleketten doğum yerinden yerim güney
Karanlık gece içinde yolu kaybetsem ümidim
Allah Tek.

Büyük sancak tutan hanımız Bayındır Han
Savaş günü önden at tepen alpımız Ulaş oğlu
Salur Kazan

Babamın adını sorar olsan koca ağaç

Anamın adını dersen kükremiş aslan

Benim adımlı sorarsan Aruz oğlu Basat'tır
dedi.

Tepegöz der: Şimdi kardeşiz, kıyma bana dedi.

Basat der:

Aksakallı babamı ağlatmışsın

İhtiyarcık ak bürçekli anamı sızlatmışsın

Kardeşim Kıyanı öldürmüşsün

Akça yüzlü yengemi dul eylemişsin
Ela gözlü bebeklerini öksüz koymuşsun
Bırakır mıyım seni dedi.

Tepegöz de burada söylemiş, der:

Kalkıp yerimden doğrulayım derdim
Kudretli Oğuz beyleriyle ahdimi bozayım
derdim
Bir defa adam etine doyayım derdim Ela
gözden
ayırdın yiğit beni
Tatlı candan ayırsın Kadir seni dedi.

Tepegöz bir daha söylemiş der:

Aksakallı yaşlıları çok ağlatmışım
Aksakalının bedduası tutmuş olacak gözüm
seni
Ak bürçekli ihtiyarcıkları çok ağlatmışım
Gözünün yaşı tutmuş olacak gözüm seni
Bıyıcığı kararmış yiğitçikleri çok yemişim
Yiğitlikleri tutmuş olacak gözüm seni
Elceğizi kınalı kızcağızları çok yemişim
Bedduaları tutmuş olacak gözüm seni

Öyle ki çekerim ben göz acısını
Hiç bir yiğide vermesin kadir Tanrı göz
acısını
Gözüm gözüm ey gözüm yalnız gözüm, dedi.

Basat kızıp yerinden kalkıverdi. Erkek deve gibi Tepegöz'ü dizi üzerine çökertti. Tepegöz'ün kendi kılıcı ile boynunu vurdu. Deldi, yay kirişini taktı. Sürüye sürüye mağara kapısına geldi. Yünlü Koca ile Yapağılı Koca'yı Oğuz'a müjdecı gönderdi.

Ak boz atlara binerek koşturdular. Kudretli Oğuz ellerine haber geldi. At ağızlı Aruz Koca evine dörtnala geldi, anasına Basat'ın sevinç haberini verdi. Müjde, oğlun Tepegöz'ü tepeledi, dedi.

Kudretli Oğuz beyleri yetiştiler. Salahana Kayasına geldiler. Tepegöz'ün başını ortaya getirdiler. Dedem Korkut gelip neşeli havalar çaldı, gazi erenlerin başına ne geldiğini söyleyi verdi Hem Basat'a dua verdi:

Kara dağa seslendiğinde cevap versin
Kanlı kanlı sulardan geçit versin, dedi.

Erlikle kardeşinin kanını aldın, kudretli Oğuz beylerini yükten kurtardın, kadir Allah yüzünü ak etsin Basat dedi.

Ölüm vakti geldiğinde arı imandan ayırmasın. Günahınızı adı güzel Muhammed Mustafa'ya bağışlasın, Hanım Hey!

“Kitab-ı Dede Korkut” Destanı Hakkında

Azerbaycan, Asya ve Avrupa kıtalarını birleştiren Büyük İpek Yolu üzerinde, Hazar Denizi kıyısında bulunan, UNESCO tarafından “İnsanlığın Ortak Kùltürü” olarak korunan abideleri bakımından zengin, hoşgörü geleneği ve çokkùltürlülüđü ile dünyaya örnek olan Azerbaycan’da kendi kùltürünü, dilini, âdetlerini koruyup yaşatan, onlarla halk, etnik ve dini azınlıklar olarak dostluk ve mutluluk şartlarında yaşıyorlar.

Eski zamanlardan beri bu coğrafyada yaşayan çeşitli halkların dostluk ve muhabbet vasıtası olan Azerbaycan Türkçesiyle yarattıkları destanların halk hikâyelerinin, masalların, diğer folklor örneklerinin sayısı oldukça fazladır. Bunlar kendi dönemlerinin manevî-ahlakî değerlerini korumakta ve saklamaktadır.

Bu şekilde somut olmayan kùltür abidelerinden biri de “Kitab-ı Dede Korkut” destanıdır. Bu destan bilim dünyasına ilk defa Alman doğubilimcisi H. F. von Diez tarafından

1815'te tanıtıldı. VonDiez destanın bir boyunu Almanca'ya çevirerek bir giriş yazısıyla Berlin'de yayımlamıştır.

2000'de "Kitab-ı Dede Korkut" destanının 1300. Yıllığı Azerbaycan'da UNESCO'nun da katkısıyla kutlanmıştır. Bu münasebetle Azerbaycan'ın umumî Millî Lideri Haydar Aliyev şöyle demiştir: "Azerbaycan halkının, tarihinin, etnik hafızasının, en eski düşüncesinin aynası olan "Kitab-ı Dede Korkut" dilimizin, maneviyatımızın, ruhumuzun nağmesi olarak kültürel ve estetik açıdan büyük öneme sahiptir."

Kitab-ı Dede Korkut destanı hakkında son 200 yılda Alman, İtalyan, Rus, Türk, Hollandalı, İngiliz, macar, Fransız bilginleri, dünyanın en meşhur Türkologları bilimsel araştırmalar yapmış, destanın değişik boylarını ve kahramanlıklarını, hatta eski yunan ve Roma mitolojilerindeki tiplerle karşılaştırmışp, vonDiez gibi bazı araştırmacılar da "Kitab-ı Dede Korkut"un onlardan daha eski olduğunu yazmışlardır.

Bu abidenin filolojik bakımdan, muhtelif halkların eski destanları ile ortaklıkları onu, şu anda başka bilimsel alanlarda çalışan uzmanların mesela; Germanistlerin, Slavistlerin de inceleme konusu yapmıştır.

Azerbaycan halkının yarattığı “Kitab-ı Dede Korkut” destanı hümanizmi, dünyayı barış ve huzur içinde yaşamaya çağırışı ile sadece Azerbaycanlıların, Türk dünyasının değil, bütün insanlığın servetidir.

Sarraı Balahan

Heinrich Friedrich von Diez Hakkında (1751-1817)

Görkemli Alman diplomat ve doğubilimci Heinrich Friedrich von Diez, 1751 yılında Almanya'nın (Prusya) Bernburg şehrinde ticaretle uğraşan bir ailede doğmuştur. 1769'da Hukuk tahsili yapmak üzere Halle Üniversitesi'ne girmiş, lisans tahsilini bitirdikten sonra da 11 yıl Magdeburg'da eyalet hükümetinin serencamında çalışmış ve özel yeteneği sayesinde, defterhan müdürlüğüne yükselmiştir.

16 Mayıs 1784'te kral Büyük Friedrich tarafından Türkiye Büyükelçiliği danışmanlığına tayin edilmiş, bu tarih Türkoloji ve Korkutşinaslığın geleceği için önemli bir başlangıç tarihi olmuştur. Doğubilimi tahsili olmayan von Diez, başta Türkçe olmak üzere doğu dillerini İstanbul'da çalıştığı sırada öğrenmiştir. 1786'da Kral II. Friedrich Wilhelm tarafından asilzadelige layık görülmüş, ayrıcaprusya'nın Türkiye'de nazır vekili ve olağanüstü selahiyetli büyükelçisi olmuştur.

Türlere olan büyük sempatisi ve özel kabiliyeti sayesinde İstanbul'da yaşadığı 6 yıllık senede birçok nadir elyazması toplamıştır. Diez'in kendi ifadesine ve ansiklopedik bilgilere göre kütüphanesinde 17 bin cilt kitap ve 856 elyazması eser bulunmaktadır. Bu elyazmalarından 407'si doğuya aittir. Diez, ölümünden sonra bütün kitaplarının Berlin Kral Kütüphanesi'ne bağışlanmasını vasiyet etmiştir.

1790'da ülkesine dönen von Diez, Türk, Fars ve Arap dillerinde topladığı elyazmalarını incelemeye başlar. 1811 yılında "Kabus-name" 1811-1815 yıllarında "Asya Elyazmalarından Seçmeler" isimli doğu elyazmalarını ihtiva eden külliyyatını yayımlamıştır. Külliyyattaki von Diez'in yaptığı çeviriler içinde Şeyh Muhammet Lalezari'nin "Mizan-ı Ezhar" Risalesi, Bazri Cumhur'un "Muzaffername" si, Katibî Rumi'nin "Miratül-Memalik" Seyahatnamesi, "Oğuz Kitabı", "Atalar Sözü Oğuznamesi", "Kitab-ı Dede Korkut'un, Basat'ın Tepegözü Öldürmesi" hikâyesi gibi eserler yer almıştır. Bu çalışmalarıyla von Diez, görkemli düşünür ve şair Goethe'nin özel dostluğunu kazanır. Johann Wolfgang von Goethe, kendisinin "Doğu-Batı Divanı"na ait "Kayıtlar ve Görüşler" bölümünde, görkemli doğubilimci von Diez'e kendi yaratıcılığında oynadığı büyük role göre bir bölüm ayırmış, saygısını ve minnettarlığını bildirmiştir. Daha

sonra 1816 yılında von Diez, Goethe için "Nasreddin Hoca fıkraları" nı da tercüme edip ona göndermiştir.

Yaşadığı devirde o, Prusya'nın en görkemli bilginleri olan Friedrich August Wolf, Alexander von Humboldt, Schlegel ve Grimm kardeşler gibi çağdaşları ile Alman bilimine armağan vermiş ve Alman edebî karşılaştırma biliminin temellerini atan şahıslardan biri olmuştur.

1814'ten itibaren von Diez'in yaratıcılığının "Kitab-ı Dede Korkut" devri başlar. O zamana kadar kimsenin dikkatini çekmeyen "Kitab-ı Dede Korkut" Oğuznamelerinin, kendi el yazısı ile kopyasını çıkarır, kendinde olan nüsha ile karşılaştırır. Yazmadaki "Basat'ın Tepegöz'ü Öldürmesi" boyunu Almanca'ya tercüme eder ve ona uzun bir ön-söz yazarak yayınlattırır. Bununla destanı bilim dünyasına tanıtan bilgin, destandaki Tepegöz tipini, Homer'in siklop'u ile karşılaştırmış ve Tepegöz'ün Polifem'den daha eski bir tip olduğu fikrini savunmuştur.

1814'te von Diez, doğubilimine yaptığı hizmetlerden ötürü Prusya İlimler Akademisi ve Onur üyesi seçilmiştir.

Revan Hasanov

İsimlerin Açıklamaları

1. **Prelat** - Katolik Kilisesinde Yüksek Ruhani görevlerden biri
2. **Siklop** - Alnında bir gözü olan efsanevî dev
3. **Folio** – Folio formatında broşür, küçük kitapçık
4. **Paul** - ansı halkı, Paulus-Mansiler
5. **Kaya** - Aslında “Kayı” okunmalıdır. Oğuz boylarından birinin adıdır.
6. **Stritter** - Alman Doğu bilimcisi Johann Gotthelf von Stritter (1740-1801)
7. **De Guignes** - Joseph de Guignes, Fransız Doğu bilimcisi ve Tarihçisi (1721-1800)
8. **İkonium** - Türkiye'deki şimdiki Konya şehri
9. **Oksus**: Eski tarihlerde oks, Ceyhun , şimdiki Amuderya nehri
10. **Polifem** – Siklopların bir türü.

11. **Arges:** Eski Yunan mitolojisinde çok gözlü dev
12. **Brontes:** Eski Yunan sikloplarından biri
13. **Coelus:** Yunan mitolojisinde ki Gök Tanrı Uran
14. **Lupara:** İtalya'da ada
15. **Apollo:** Eski Yunan ve Roma mitolojisinde ve dininde güneş, ışık, bilgi Tanrısı ve sanat koruyucusu Zeus ve Leta'nın oğlu
16. **Macrobius** – Ambrosius Theodosius Macrobius, Eski Roma filozofu ve dilcisi (395-430)
17. **Cicero** - Marcus Tullius Cicero, Romalı hatip, siyasetçi ve filozof (M. Ö. 106-43)
18. **Argus** - Peleponnes'te, eski Yunanistan'da bir şehir
19. **Likiya** – Küçük Asiyada bir devlet (Işık ülkesi demektir)
20. **Strabon** – Yunan tarihçisi ve coğrafyacı (m.ö 64/63 – m/23/24)
21. **Naupla** – Yunanistanda bir şehir
22. **Homer** – efsanevi eski yunan şairi ve destan yazarı (m.ö 13/12)
23. **Trinakria** – şimdiki Sicilya
24. **Phönikiirler** - Finikeliler

25. *Lilibeiş* – bir körfez adı
26. *Etna* – Sicilya adasındaki dağ
27. *Faraqlioni* – Siklopların yaşadıkları ada
28. *Kataniya* – İtalyada bir bölge adı
29. *Val di Demone* – Şeytanlar Vadisi, Kataniyanın kuzeyinde bulunmaktadır
30. *Neptun* – Roma mitolojisinde deniz tanrısı
31. *Nimfe Toza* – Deniz nimfasi Toza
32. *Amfidrite* – Poseydonun eşi
33. *Nimfe Stilbe* – sözde Polifemin babası
34. *Aminone* – sözde Polifemin annesi
35. *Elatus* – sözde Polifemin babası
36. *Argonovatlar* – Argo gemisi ile Yaso'nun başkanlığında Kolhidaya altın yünün peşinden giden yolcular
37. *Plato* – Platon, eski Yunan idealist filozofu (m.ö 348/7 – 428/7)
38. *Aelian* – Klaudiusus Aelianus, Roma filozofu ve retorik öğretmeni (170 – 222)
39. *Theofilos fon Edessa* (695 -785) – Edessalı (bu günkü Urfalı – Türkiye bilim adamı)

40. **Fabritsius Hironiimus** (1537 – 1619) İtalyan bilim adamı
41. **Dio Krisostomus** (344 – 407) – Konstantinopolis, bugünkü İstanbulun piskoposu, Johannes Crysostomos ve ya Johannes von Antiohia
42. **Priam** – Hektor ve Parisin babası, Truva'nın kralı

**Heinrich Friedrich von Diez'in
"Homer'inki ile Karşılaştırmada
Yeni Keşfedilmiş Oğuz Tepegözü"nün önsözü
ve "Basat'ın Tepegözü'ü Öldürdüğü Boyu Beyan
Eder" Boyuna Çevirilerinden sorumlu olanlar**

1. *Azerbaycan türkçesi* – Telman Kazımov (Bakü Slav-yan Üniversitesinde Doçent), Revan Hasanov (Bakü Uluslararası Multikulturalizm Merkezinin Baş danışmanı)
2. *Alman dili* – Heinrich Friedrich von Diez (Görkemli Alman Doğubilimcisi ve Diplomatı)
3. *Avar dili* – Cemile Kaysarovskaya (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Nesimi Adındaki Dilcilik Enstitüsü Uzmanı)
4. *Çin dili* – Ley Çen (Çin Halk Cumhuriyetinde yayınlanan "Çin gençleri" Gazetesinin yazarı)
5. *Ermeni dili* – Gaffar Çakmaklı (Kayseri – Türkiye'de Erciyes Üniversitesinde Doçent, Gazeteci)

6. **Arap dili** – Ahmed Sami (Mısır Ayn Şems Üniversitesi'nde Doçent, Halen Azerbaycanda Misir Kültür ve Eğitim İlişkileri Merkezi müdürü)
7. **Fars dili** – Möhsün Nağısoylu (Azerbaycan İlimler Akademisi Mühabir üyesi, Prof.), Şehla Abdullayeva (Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İşler İdaresinin Siyasi Belgeler Arşivinin danışmanı)
8. **Fransız dili** – Michel Bozdemir (Paris İNALCO* -da Prof.)
9. **Gürcü dili** – İmir Memmedli (Şair, Nasir ve Çevirmen)
10. **Hint dili** – Sudha Svarnakar (Breziliya Paraiba Devlet Üniversitesi, Prof)
11. **Hınalık dili** – Zakir Ağayev (Azerbaycan Hınalık Cemiyetinin temsilcisi, Çevirmen)
12. **İngiliz dili** – Anna Thompson (Yazar ve Çevirmen)
13. **İtalyan dili** – Daniel Franzoni (İtaliya – Genova Üniversitesinde Uzman, Çevirmen)
14. **Kürt dili** - Fahrettin Paşayev (Azerbaycan "Ronahi" Kürt Kültür Merkezinin Başkanı, Çevirmen)
15. **Lezgi dili** – Sadakat Kerimova (Azerbaycanda yayımlanan "Samur Gazatesi" Baş Redaktörü, Yazar)

* İNALCO – Fransanın Doğu Dilleri ve Medeniyetleri Milli Enstitüsü

16. **Macar dili** – Erdelyi Melinda (Macaristan Eötvös Lorand Üniversitesi Doçenti, Türkolog)
17. **Rus dili** – Vasili Vladimirovich Bartold (St. Petersburg İlimler Akademisi Akademiki, Doğubilimcisi, Türkolog), Seyfel Hasanov (Bakü Slavyan Üniversitesi Doçenti)
18. **Türk dili** - Fikret Türkmen (İzmir- Türkiye Ege Üniversitesi, prof)
19. **Talış dili** – Mehman Karahanoğlu (Şair, Eleştirmen ve Çevirmen)
20. **Tat dili** – Rahşanda Bayramova (Azerbaycan Tat Cemiyetinin Temsilcisi, Tarihçi)
21. **Udi dili** – Robert Mobili (Azerbaycan “Alban- Udi Hristian Cemiyetinin Başkanı, Bakü Devlet Universitesinin Baş Uzmanı), Rafik Danagari (“Alban- Udi Hristian Cemiyetinin Temsilcisi, Çevirmen)
22. **Ukrayna dili** – Mehman Salmanov (Ukrayna Milli TV. Şirketinin Uzmanı ve Çevirmen), Olena Semençuk (Ukrayna Milli TV. Şirketinin Edebi Redaktörü)
23. **Japon dili** – Takayuki Yokota Murakami (Japoniya – Osaka Üniversitesi Doçenti)

24. **İbrani dili** – Terane Hüseynbalayeva (Bakü Devlet Üniversitesi Doçenti), Hadas Melek (İsrailde 3 numaralı Okulun öğretmeni, Çevirmen)
25. **Grekce** - Saide Mehdiyeva (Bakü Slavyan Üniversitesinde Uzman, Azerbaycan Yunan Argo Cemiyetinin Başkanı)

İçindekiler

“Kitab-ı Dede Korkut” un Almanca ilk tercümesi ve yayımının 200. yılının anılması ile ilgili Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı’nın fermanı.....4

H. F. von Diez’e sevgiyle.....7

Heinrich Friedrich von Diez

Homerinki ile karşılaştırmada yeni keşfedilmiş Oğuz Tepegözü.....11

Basat’ın Tepegöz’ü Öldürdüğü Boyu
Beyan Eder.....43

“Kitab-ı Dede Korkut” Destanı Hakkında.....63

Heinrich Friedrich von Diez Hakkında.....67

İsimlerin Açıklamaları.....71

Çeviriden sorumlu olanlar.....75

*Yayınevi redaktörü - Alış Ağamirzeyev
Teknik redaktör - Metanet Qarahanova*

Basım tarihi: 05.11.2015. Format: 70x100 1/32. Sayı: 1000.

*«Mütercim» TM, Az1014, Bakü, Rasul Rza, 125
Tel.: (+994) 596 21 44, e-mail: mutarjim@mail.ru
www.mutercim.az*